



Düşünce Dünyasında
Türkiz
ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ



DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 15 • Sayı/No: 1 • Nisan/April 2024

ISSN: 1309-601X

MÜSLÜMANLARIN RADİKALLEŞTİĞİ ALGISININ GELİŞİMİ VE BU KAPSAMDA OLUŞTURULAN RADİKALLEŞME MODELLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

*The Development of the Perception that Muslims are Radicalized and
Evaluation of Radicalization Models Created in This Scope*

Özlem ACAR

Dr., Akademisyen.

ozlemacar@msn.com

ORCID: 0000-0002-7577-6431

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 16.01.2024

Kabul Tarihi: 26.02.2024

DOI: 10.59281/turkiz.1420988

Kaynak göstermek için:

Acar, Ö., (2024). Müslümanların Radikalleştiği Algısının Gelişimi ve Bu Kapsamda Oluşturulan Radikalleşme Modellerinin Değerlendirilmesi.

Düşünce Dünyasında Türkiz, 15(1): 63-97.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 460 1779 • Faks: +90 312 460 1789

www.tasav.org • iletisim@tasav.org • turkiz.dergi@tasav.org

MÜSLÜMANLARIN RADİKALLEŞTİĞİ ALGISININ GELİŞİMİ VE BU KAPSAMDA OLUŞTURULAN RADİKALLEŞME MODELLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

*The Development of the Perception that Muslims are Radicalized
and Evaluation of Radicalization Models Created in This Scope*

Özlem ACAR

Dr., Akademisyen.

ozlemacar@msn.com

ORCID: 0000-0002-7577-6431

Özet

Radikalleşme kavramı, 2001 yılında ABD’de İkiz Kulelere yapılan saldırılardan itibaren yaşanan şiddet olaylarının etkisiyle içerik açısından önemli ölçüde evrim geçirmiştir. Günümüzde, kavram genellikle birey veya grupların aşırılık içeren fikirleri savunması, hatta şiddeti benimsemesi veya uygulaması olarak anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, radikalleşme kavramının kapsamının tanımlanmasında nüanslar olduğunu vurgulamak, radikal düşünceye sahip bireyin veya grubun şiddeti zorunlu olarak benimsemesine sebep olmayabileceğini, ayrıca her şiddet eyleminin kaynağında radikal düşüncenin olmadığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, literatür araştırması yapılarak radikalleşme kavramının tarihçesi, içeriği ve sebeplerini belirlemeye yönelik çalışmalar incelenmiştir. Özellikle Avrupa ülkeleri ile Orta Doğu ülkeleri arasında radikalleşmenin ve ardından gelen şiddetin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan faktörler karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Radikalleşme, Aşırılıkçılık, Terörizm.

Abstract

The concept of radicalization has evolved significantly in terms of content due to the impact of violent events since the attacks on the Twin Towers in the US in 2001. Today, the concept is generally understood as the advocacy of extremist ideas by individuals or groups, or even the adoption or practice of violence. The purpose of this study is to emphasize that there are nuances in defining the scope of the concept of radicalization, to show that radical thinking does not necessarily lead an individual or group to adopt violence, and that radical thinking is not at the root of every act of violence. In this context, a literature review was conducted and studies on the history, content and causes of the concept of radicalization were examined. In particular, the factors that pave the way for the emergence of radicalization and subsequent violence between European countries and Middle Eastern countries were compared.

Keywords: *Radicalization, Extremism, Terrorism.*

Giriş

Bireyler ya da gruplar, yaşadıkları toplumun genel kural ve koşullarından memnun olmadıklarında mevcut yönetimi veya başka bireyleri ve grupları hedef alan, sessiz protestolardan şiddet içeren eylemlere kadar çeşitli tepkiler gösterebilmektedir. Ayrıca, bu tepkiler kimi zaman sadece düşünce ya da sadece eylem düzeyinde ortaya çıkabilirken, bazen de her ikisi bir arada bulunabilmektedir. 2001 yılında ABD'deki İkiz Kulelere yapılan saldırıların ardından, radikalleşme sadece hedeflerini değil, içeriğini de değiştirmiş ve bu tarihten sonra radikalleşmenin tanımlanması önem kazanmıştır (Khosrokhavar, 2014:2). Bu değişimin nedeni, kavramın tanımladığı eylemlerin küresel bir tehdit olarak algılanması ve bunun önlenmesine odaklanılmasıdır. Bu sebeple kavram, güvenlik kurumları, uluslararası kuruluşlar, devletler, akademisyenler ve kamuoyunun dikkatinin merkezine yerleşmiştir. Ancak, kavramın üzerinde genel bir tanım birliği

bulunmamaktadır. Bu kapsamda günümüzde özellikle Batı'da kavram ele alınırken hedef kitle Müslümanlar olarak değerlendirilir hale gelmiştir.

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'nın ardından Batılı ülkelerde yaşayan Müslüman vatandaşların bu bölgede faaliyet gösteren El Nusra Cephesi ya da IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) gibi terör örgütlerine katılmak ve savaşmak amacıyla gitmesi ayrıca Batı ülkelerinde bu terör örgütlerine bağlılık taşıyan bireylerin eylemlerde bulunması nedeniyle bu coğrafyada terörü sonlandırmak için yapılan çalışma ve araştırmalarda terörün başlangıç aşaması olarak kabul edilen radikalleşmenin önlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte radikalleşme özellikle Batı kaynaklı araştırmalarda ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Ancak Müslüman ülkelerde radikalleşen bireylere yönelik yeterli çalışma mevcut değildir. Ayrıca radikalleşme kavramı günümüzde şiddete varan radikalleşme ve terör gibi daha ilerleyen aşamaları tanımlamak için kullanılır hale gelmesi nedeniyle kavramın içeriğinde sapmalar oluşmaktadır. Bu çalışmanın temel sorusu, radikalleşme kavramının 2001 yılı sonrasında şiddete varan aşırılıkçılık ve terör kavramları yerine kullanımından kaynaklı olarak bir anlam kayması yaşadığı ve bu kavramın özellikle Suriye İç Savaşı'nın akabinde yaşanan gelişmelerden de etkilenecek Müslümanlara özgü bir durumla özdeşleştiği izlenimine yol açıp açmadığıdır. Dolayısıyla amaç bu anlam kaymasına dikkati çekerek; kavramın bir sürecin ilk basamağında, önlenebilir ve yerine ikame edildiği kavrama nispeten zararsız bir durumu ifade ettiğini ancak özellikle Batılı devletler tarafından desteklenen araştırmalar sonucunda geliştirilen modellerde radikalleşme kavramının terör kavramı yerine ikame edilmesinden kaynaklı olarak radikal bireylerin potansiyel suçlular olarak algılanmaya başladığını ortaya koymaktır.

Bu çalışmada; ağırlıklı olarak birincil kaynaklara dayanarak örnekleri verilen modellerin bir bölümü, hükümetlerin güvenlik endişeleri kapsamında güvenlik kurumları, devletler ve uluslararası

kuruluşlar tarafından finanse edilmiş ve radikalleşmenin önlenmesi amacıyla sebeplerini ortaya koymak için hazırlanmıştır. Bu kapsamda bu çalışma finansörün tercihleri doğrultusunda geliştirilen modellerin toplum içinde belirli grupların hedef haline gelebileceğini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte özellikle Müslümanların radikalleştiği algısı ile bağlantılı olan modellerin büyük kısmına veri kaynağı teşkil eden araştırmalar ve bu araştırmalara dayanak olan görüşmeler incelendiğinde, görüşülen kişilerin büyük kısmının radikalleşmenin üst aşamalara geçmiş, şiddete/suçta karışmış ya da terörist eylemler gerçekleştirmiş bunun sonucunda da yakalanmış ve bulunduğu seviyeden geri döndürülme prosedürlerine tabi bireylere ilişkin bilgiler göz önünde bulundurularak gerçekleştirildiği izlenmektedir. Bu çerçevede radikalleşen ancak bir üst seviyeye geçmeyerek bu aşamada kalan, yani şiddete yönelmeyen bireyler hakkında yeteri kadar araştırma yapmak, bu şahısların zihin dünyasında yaşadıklarını tespit etmenin zor olması nedeniyle pek mümkün değildir. Dolayısıyla çalışma açısından bu durum bir kısıtlılığa yol açmaktadır.

Çalışma kapsamında ilk olarak radikalleşme kavramının ortaya çıkışı ve içeriğinin tarihsel olarak uğradığı değişimlere yer verilmektedir. İkinci bölümde radikalleşmenin türleri ve ortaya çıkış sebeplerine değinilmektedir. Sonraki bölümde radikalleşme sürecini ve aşamalarını ele alan bazı modellere örnekler sunulmaktadır. Dördüncü bölümde Müslümanların radikalleştiği yönünde son yıllarda gelişen algı değerlendirilmekte son bölümde ise radikalleşme sonrası süreçlerin kavramsallaştırılmasında ortaya çıkan problemlere ve bu sorunun Müslümanlara yönelik bakış açısına ne ölçüde etki ettiği ele alınmaktadır. Çalışmada, nitel bir yöntem olarak literatür taramasından faydalanılmaktadır. Bu kapsamda radikalleşmenin tarihçesinden başlayarak sebepleri türleri ve bu konuda geliştirilen modellerin ele alınmasında birincil kaynaklardan yararlanılmış ayrıca radikal grupların internet siteleri ve yine internette yer alan açıklamaları incelenmiştir. Ayrıca

radikalleşme konusunda yazılmış araştırma makaleleri ve kitaplardan da ikincil kaynaklar olarak faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda radikalleşme kavramının Batılı araştırmacılar ve uzmanlarca bilinçli ya da tersine anlam kayması ile kullanılmasının en azından içinde bulunduğumuz dönemde Müslümanların radikalleştiği algısını beslediği buna karşın Müslüman ülkelerde bu alanda yeteri kadar çalışma yapılmadığı dolayısıyla bu algının yanlışlığının ortaya konulmasının gerektiği değerlendirilmektedir.

1. Radikal Kavramının Ortaya Çıkışı ve Kapsamı

“Radikal” kavramının bireylerin veya grupların çeşitli psikolojik ve sosyolojik sebeplerden kaynaklı tepkilerini isimlendirmek için ilk kullanımı, 18. ve 19. yüzyıllardaki Aydınlanma, Amerikan ve Fransız Devrimleri dönemlerine dayanmaktadır. Fransız Devrimi’nde krala karşı olanlar, idarede köklü değişiklikler isteyen solcular gibi gruplar, yaklaşık 100 yıl sonra İngiliz Liberal Partisi’ne karşı konumlanan ve yönetimde temel değişiklikler isteyen üyeler (Kaya, 2020), aynı dönemde Rusya’da Çar’a karşı halkı kışkırtarak harekete geçen aydın gruplar radikal olarak değerlendirilmiştir (Khosrokhavar, 2014:34). Bu dönemde, radikaller şiddet içermeyen görüşlere sahip, politik muhalifler ve toplumda saygı gören bireyler olarak kabul edilirken, kavram günümüzdeki gibi olumsuz bir anlam içermemektedir. Keza radikaller şiddet eylemlerine başvursalar bile canavarlaştırılmamış ve terörist olarak değerlendirilmemiştir.

20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, radikal fikirlerin öncülük ettiği yeni akımlar Avrupa’da Nazizm’e ve Faşizm’e dönüşürken, ABD’de Hristiyanlık vurgulu ve statükocu yaklaşımların artmasıyla ırkçılık yükselmiştir. Böylece “radikal sağ” terimi kullanımında bir artış gözlenmiş ve radikalleşme, mevcut düzene ve genel normlara tepki anlamında (McLaughlin, 2021:40) daha sonra 1960’lı ve 1970’li yıllarda özgürlükçü, feminist, savaş karşıtı kesimi tanımlamak için kullanılmış (Kaya, 2021) ve bu bakış açısı zamanla aşırı sol eylemciliğe evrilmiştir (Kaya, 2021). Kısacası zaman içinde

radikal olarak tanımlanan kesimler farklı platformlarda yer almış ve her dönemde farklı bir grup radikal olarak adlandırılmıştır.

Bu tarihsel gelişmeler ışığında kavram kullanıldığı ilk dönemlerde bir taraftan aktivist hareket tarzını, çeşitli politikalara ya da normlara karşı olan ve hak arama çabası sergileyen, gelişimci, ilerici ve demokrasi yanlısı anlamlarını taşımıştır. Diğer taraftan ise ana akım politikaların ya da genel kabul gören normların aşırı düzeyde savunulması da radikal olmak anlamında kullanılmıştır. Bu kapsamda her bir bireyin savunabileceği ya da karşı durabileceği pek çok konu bulunabilirken bu konular zaman, mekân, kişiler ve toplumlar arasında değişebilmektedir. Bu nedenle radikal olmak, kolaylıkla sınırları çizilebilen bir kavram değildir. Dolayısıyla radikalleşme kavramı, var olan radikaller birey veya gruplar kadar kapsamlı ve farklı öznelere sahiptir.

21. yüzyılın başında gerçekleşen El-Kaide eylemlerinden sonra kavram, önceki kullanımının tersine demokrasi karşıtı bir duruş ve şiddet eylemleri içeren bir konsepti tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde radikalleşme, ileri aşamalarını oluşturan aşırılıkçılık ve şiddete varan aşırılıkçılık ya da terörizm kavramları yerine kullanılması nedeniyle, kimi zaman aşırılık içeren fikirlerin ve eylemlerin başlangıç noktasını, kimi zaman saldırgan, şiddet içeren ve korku salmayı amaçlayan tepkileri barındıran bir sürecin bütünü tanımlar hale gelmiştir. Böylece kavramın tanımlanmasında, teröristlerin nefret ya da İslam'a özgü bir fanatizmle motive edildiğine dair söylemler ağırlık kazanmıştır (Kundnani, 2012:2). Günümüz Batı literatüründe radikalleşme genellikle İslam dinine inananlardan oluşan silahlı grupların eylemlerini ve düşüncelerini tanımlamak için, özellikle DEAŞ ve El-Kaide gibi örgütlerin ortaya çıkmasıyla "İslamcılık" ve "Cihat" anlayışları ile bağlantılı olarak ele alınır olmuştur.¹

¹ Bu alanda pek çok çalışma olmasına karşın özellikle güvenlik kurumlarının çalışmalarında konuya ağırlık verilmesine ilişkin birkaç örnek açısından bkz: From Dava to Jihad, Hollanda İstihbarat ve Güvenlik Kurumu, Aralık 2004, <https://irp.fas.org/world/netherlands/dawa.pdf>; The fight Against Terrorism,

Oysa radikalleşme, sadece aşırılıkçı dini eğilimleri değil, sağ ve sol eğilimlerin ileri uçlarını, hayvan hakları ya da çevreci hakları savunan aktivist grupların aşırı eylemlerini, kısacası; konusu, inancı, düşünce ve eylem tarzı ne olursa olsun, normal olarak kabul edilebilir sınırların dışında kalan tüm seviyeleri, başka bir ifadeyle aşırı kutuplaşmayı anlatmak için kullanılabilir. ²

Batılı devletler ve uluslararası kuruluşların resmi politikaları ise ağırlıklı olarak 2001 yılından sonraki eğilim çerçevesinde radikalleşmeyi ele almaktadır. ABD Hükümeti tarafından yapılan tanımlama (US Government, 2010) siyasi, sosyal ve dini inançlarla bağlantılı olarak hayata geçirilen şiddet eylemlerine vurgu yaparken, İngiltere’de kavramın içeriği dini değil aşırılıkçı ideolojilerin desteklenmesini ön planda tutmaktadır (UK HM Office, 2015). Avrupa Parlamentosu ise, dini ya da ideolojik tercihlerle bağlantılı bir sınırlandırmadan ziyade fiziki eylemler üzerinden yola çıkarak radikalleşmeyi terör eylemlerine yol açabilecek görüş ve fikirleri benimseme olgusu olarak tanımlamıştır (Avrupa

Avrupa Parlamentosu, Mayıs 2018,

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621817/EPRS_S_TU\(2018\)621817_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621817/EPRS_S_TU(2018)621817_EN.pdf); Exploiter le chaos: al-Qaeda et l’Etat Islamique, Crisi Group 16 Mart 2016, https://icg-prod.s3.amazonaws.com/001-exploiter-le-chaos-al-qaeda-et-l-etat-islamique_0.pdf.

² Çevre hakları savunucularının (<https://www.greenpeace.org>) ya da hayvan hakları savunucularının (<https://www.peta.org/>) en tanınanlarına ait internet sitelerinde barışçıl gösterilere ilişkin bilgiler bulunmakla birlikte söz konusu gösterilerin aşırılık taşıyan örneklerine ilişkin haberler için bkz: Shaun Walker, Greenpeace Activists Could Be Charged With Terrorism After Ship Stormed, 20 Eylül 2013

<https://www.theguardian.com/environment/2013/sep/20/greenpeace-ship-stormed-russian-coastguard>, (E.T. 12/02/2024) Emily Gersema, Food Industry Questions PETA’s Endorsement Oof Violent Protest, 15 Şubat 2003,

<https://www.ocala.com/story/news/2003/02/16/food-industry-questions-petas-endorsement-of-violent-protest/31273954007/>, ya da radikalleşmenin en ileri düzeyine örnek olarak Nazi grupları ele alan bir çalışma için bkz: Grierson Jamie , Neo-Nazi Groups Use Instagram To Recruit Young People, Warns Hope Not Hate, 22.03.2021, <https://www.theguardian.com/world/2021/mar/22/neo-nazi-groups-use-instagram-to-recruit-young-people-warns-hope-not-hate>, (E.T. 12/02/2024).

Parlamento Komisyonu, 2005). Batılı ülkelerin önemli bir kısmı radikalleşmenin kaynağını siyasi, sosyal, dini, ideolojik ya da sadece görüş veya fikir olarak sunmakta, ancak radikalleşmenin kaynağından ziyade şiddete yol açan bir süreç olduğunu ön plana çıkarmaktadır.

Radikalleşme konusunda çalışan uzmanlar, kavramın tanımlamasından ziyade sebepleri ve sürecin işleyişini şematize etmeye ağırlık vermişlerdir. Costanza, “bireyin ya da grubun zaman içinde gitgide daha da aşırılaşan düşüncelere nasıl ulaştığının anlaşılmasını sağlayan yol” (2012:26) olarak tanımlarken, radikalleşme, teröre uzanan bu süreçte başlangıç noktasını temsil etmektedir, ancak sürecin kesin olarak şiddetle sonlanması gerekmemektedir. McCauley ve Moskalenko ise radikalleşmeyi grup bazında ele alarak, “inançlarda, duygularda ve davranışlarda, gruplar arası şiddeti giderek daha fazla haklı çıkaran ve grubun savunmasında fedakârlık talep eden yönlerde değişiklik” olarak tanımlamaktadır. Burada en büyük kaygı, düşüncenin değil davranışın radikalleşmesidir (McCauley vd., 2008:7).

Horgan ise radikalleşen aktörlerin profil çözümlemeleri yerine izledikleri güzergâhın değerlendirilmesinin radikalleşme/de-radikalleşme süreçlerinin sebepleriyle daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını (Horgan, 2008:86) ve “aşırılıkçı siyasi veya dini ideolojide aşamalı olarak deneyimlenen sosyal ve psikolojik bağlılık” olarak tanımlanan radikalleşmenin yasal aktivizm olarak kabul edilen davranışlardan başlayarak son aşamasında terörü barındıran kademeli bir süreç olduğunu ileri sürmektedir (McCauley, 2017:2).

Borum’a göre, “radikal fikirlere sahip insanların çoğu terörizme bulaşmaz ya da birçok terörist ideolojik derinlik taşımayabilir” (Borum, 2011:2) bu kapsamda birey ya da grup radikalleşmesi bilişsel düzeyde ya da eylem düzeyinde olabilir. Bilişsel düzeydeki radikalleşme dışardan görünür bir boyut taşımadığından, fark edilmesi genellikle mümkün olmamaktadır (Neumann, 2008:5).

Ancak birey ya da grup, radikalleşmeyi sosyal ilişkilerine ve davranışlarına aktarmaya başladığında, yani eylem düzeyine geçtiğinde, tahmin ya da tespit edilebilir bir hale gelmektedir. Eylem düzeyindeki radikalleşme, giyim tarzının değişmesinden illegal bir politik protestoya kadar uzanabilmektedir ancak şiddet boyutu taşımak zorunda değildir. Şiddet, radikalleşmenin ileri boyutlarında aşırıcılık ya da terörizm safhalarında ortaya çıkarken her teröristin şiddet yönelişinin kaynağını radikalleşmesi oluşturmamaktadır.³

Genel kabul gören bir tanımının bulunmaması sonucunda mevcut çalışmalar arasında yapılan değerlendirmede Sophia Moscalenko (2011)'nin radikalleşme konusundaki tanımlamasının bu çalışmada özellikle vurgulanmak istenen radikalleşme kavramının kendisinden sonraki aşamaları da kapsayacak şekilde kullanılmasından doğan anlam kaymasında dikkati çekebilecek ve Müslümanların radikalleştiği yönündeki algıyı engellemeye yönelik ana fikri ile örtüştüğü değerlendirilmektedir. Bu çalışma açısından radikal olmak, mevcut düzene ve statükoya farklı bir açıdan bakabilmeyi, eleştirebilmeyi ve var olanın ötesinde yeni bir sistem isteyebilmeyi içermektedir. Bu süreçte bazen inanç, ideoloji veya savunulan değerlere normalin ötesinde bağlılık göstermek mümkündür. Ancak radikal olmak, şiddete başvurmak ya da şiddeti savunmak anlamına gelmemektedir. Radikalleşmenin tanımlamanın zorluğu göz önünde bulundurulurken alanda yapılan çalışmalarda kavramın içeriği radikalleşmenin ne şekilde ve neden gerçekleştiği konusunu ele almak suretiyle açıklamaya çalışılmıştır.

³ Radikalleşmenin önlenmesine yönelik İngiltere Hükümeti tarafından hazırlanan bir rehberde riskin belirlenmesine yönelik faktörler arasında kıyafet ve belirgin işaretlerin taşınmasına yer verilmektedir. Rehber için bkz: *Managing Risk of Radicalisation in Your Education Setting*, 7 Eylül 2023, <https://www.gov.uk/government/publications/the-prevent-duty-safeguarding-learners-vulnerable-to-radicalisation/managing-risk-of-radicalisation-in-your-education-setting>, (E.T. 12/02/2024).

2. Radikalleşmenin Türleri ve Sebepleri

Bireyler, düşüncelerine, inançlarına, kaygılarına veya yaşadıkları ortama tepki olarak radikalleşebilmekte ve belirli siyasi veya ideolojik gruplara katılabilmektedir. Bölgesel çatışmalar veya siyasi gerilimler de mevcut yönetimlere ve gelişmelere tepki olarak radikal düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Radikalleşme, farklı toplumlarda çeşitli dinamiklerden kaynaklanabilirken bu süreç sadece dini boyutta değil, aynı zamanda siyasi, sosyal ve kültürel bağlamlarda da yaşanabilmektedir. Toplumsal eşitsizliklerin kaynağını kapitalizmde gören ve sistem değişikliği isteyen sol gruplar, devlet görevlilerine, azınlıklara, göçmenlere ve sol siyasi oluşumlara yönelik kökten bir düşmanlıkla bağlantılı sağ gruplar, çevre ve hayvan hakları gibi belirli bir konuya/soruna odaklananlar (Garcia vd., 2018:17) ya da milliyetçi/etnik gruplar da radikalleşme sürecini takip edebilmektedir.

Radikalleşmenin türlerini değerlendirirken, yukarıda ele alınan konular kapsamında radikalleşmenin sınıflandırılması mümkün olduğu gibi radikalleşen aktörler açısından da bir tasnif yapılabilecektir. Bireyler, yalnız kurt saldırıları icra eden teröristler gibi tek başlarına radikalleşebilecekleri gibi, organize gruplar bir liderin önderliğinde radikalleşme sürecinde ilerleyebilirler. Hatta belirli inançlar ve ideolojilerin kitlesel olarak takip edilmesiyle Nazi Almanyası örneğinde olduğu gibi toplumlar da bütün olarak radikalleşebilmektedir.

Radikalleşmenin sebepleri, özellikle terör eylemlerinin artış gösterdiği 2001 yılı sonrasında literatürde önemli bir alt başlık olarak öne çıkmaktadır (Neumann, 2008:4). Bu dönemde yapılan çalışmalar, radikalleşme sürecinin önlenmesi veya geri dönüşün sağlanabilmesi için kavramın tanımlanması yerine, sebeplere odaklanarak çözüm üretmeye yönelmiştir. Bu bağlamda, özellikle Batılı ülkelerde yaşayan Müslümanların radikalleşme sebeplerine odaklanan ve ilerleyen bölümlerde bazı örnekleri sunulan birçok

araştırma ve çalışma bulunmaktadır.⁴ Öte yandan, çatışmaların yoğun olduğu özellikle Orta Doğu ülkelerinde ve genel olarak Müslüman ülkelerde yaşanan radikalleşmenin sebepleri daha az ele alınmıştır.

Batılı ülkelerde yapılan bazı çalışmalar⁵ ise genellikle radikalleşmiş, hatta şiddete veya suça karışmış bireylerin mülakatlarına dayanmakta ve bireylerin mevcut radikalleşme seviyelerinden geri döndürülmesini amaçlamakta ancak radikalleşmesi henüz düşünce düzeyinde olan bireylerin bu kapsamda değerlendirilmesi mümkün olmadığından radikalleşmenin sebeplerini tam olarak ele alamamaktadır. Öte yandan bu çalışmalar genellikle terörün önlenmesi amacıyla yapıldığı için radikalleşme sebeplerini ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik etmenlere odaklanmakta, siyasi sebepler ve küresel/konjonktürel gelişmeler ise genellikle ikinci planda ele alınmaktadır.⁶

⁴ Bu konudaki örnek çalışma için bkz: Recruitment of Islamist Terrorists in Europe. Trends and Perspectives, Research Report funded by the Danish Ministry of Justice, 14 Ocak 2005, <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=3e7a3b057f63672e89f3d680713cdc088fcd21ea>, (E.T. 14/02/2024), Craig Calhoun, The Roots Of Radicalism: Tradition, The Public Sphere, And Early 19th Century Social Movements, Chicago 2012, s.7-18.

⁵ Örnek çalışmalar açısından bkz: Douania Bouzar, Étapes du Processus de Radicalisation et de Déradicalisation. European Union Research Project, Practicies-74072, Mayıs 2018, https://www.academia.edu/49458253/%C3%89TAPES_DU_PROCESSUS_DE_RADICALISATION_ET_DE_D%C3%89RADICALISATION_RECHERCHE_EUROP%C3%89ENNE_PRACTICIES_WP_3., (Erişim:12.02.2024). A Companion to the ECYC MOOC, "Youth Work as a Preventative Practice against Radicalisation and Violent Extremism" Compiled for a Training of Trainers, Avrupa Birliği, Romanya, 2018, https://www.academia.edu/40263491/A_Companion_to_the_ECYC_MOOC_Youth_Work_as_a_Preventative_Practice_against_Radicalisation_and_Violent_Extremism_, (Erişim 12/02/2024).

⁶ Bu alanda pek çok çalışma olmasına karşın özellikle güvenlik kurumlarının çalışmalarında konuya ağırlık verilmesine ilişkin birkaç örnek açısından bkz: From Dava to Jihad, Hollanda İstihbarat ve Güvenlik Kurumu, Aralık 2004, <https://irp.fas.org/world/netherlands/dawa.pdf>; The fight Against Terrorism, Avrupa Parlamentosu, Mayıs 2018, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621817/EPRS_S

Uzmanlarca yapılan ve bir kısmına ilerleyen bölümlerde yer verilen çalışmalar radikalleşmeye yol açan sebepleri kısmen ortaya koymuş olsa da radikalleşen aktörlere ilişkin tam ve kesin bir profil çizmek mümkün değildir. Radikalleşmeye dair çalışmalar 2001 yılı sonrasında artmasına rağmen, bu alandaki ilk çalışmayı 1981 yılında gerçekleştiren Martha Crenshaw, “terörizmin belirli koşullara otomatik bir tepki olmadığını ve teröristlerin aynı koşulları yaşayan insanların yalnızca küçük bir azınlığını temsil ettiğini” ortaya koymuştur O günden bu zamana, radikalleşmenin ivmesi artmış ve terör eylemleri çeşitlenmiş olmasına rağmen, benzer geçmişe sahip bireylerin neden bir kısmının radikalleştiği, hatta bir kısmının şiddete ve teröre yönelim gösterdiği, bazılarının ise tüm bu süreçlerin dışında kaldığı konusunda net bir formül oluşturulamamıştır. (Crenshaw, 1981:379-399).

Her bir aktörü etkileyen psikolojik süreçler, yaşadıkları ortam, küresel veya konjonktürel gelişmeler gibi pek çok faktör, bir aktörü radikalleştirirken bir diğerini etkilemeyebilir. Bu durumda dikkate alınması gereken faktör, her bireyin yaşadıklarını ve çevresini algılama biçiminin kişisel özelliklerinden etkilenmesidir. Her birey, kendi mizacına bağlı olarak her konuya farklı bir perspektiften yaklaşacaktır. Dolayısıyla, radikalleşmeye teşvik eden tüm unsurlar ve koşullar mevcut olsa da, tüm bireylerin radikalleşmesi veya radikalleşen bireylerin eyleme geçmesi beklenmemelidir. Yine de radikalleşmenin ve sonrasındaki aşamaların önlenmesi amacıyla, kesin olmasa da radikalleşme modellerinin geliştirilmesi ve olası sebeplerin belirlenmesi, sürecin başında tespit edilmesi veya sonradan tersine çevrilmesi gereken durumlarda yardımcı olabilecektir (McCauley vd., 2017:205-216).

TU(2018)621817_EN.pdf; Exploiter le chaos: al-Qaeda et l'Etat Islamique, Crisi Group 16 Mart 2016, https://icg-prod.s3.amazonaws.com/001-exploiter-le-chaos-al-qaeda-et-l-etat-islamique_0.pdf.

Bununla birlikte, radikalleşmenin sebeplerine ilişkin yapılan çalışmalarda genel olarak mevcut sebepler birey/grup/kitle ölçeklerinde sınıflandırılmıştır (Borum, 2011). Birey ölçeğinde, kişiler yaşadıkları ülkenin koşullarından bağımsız olarak duygusal ve bilişsel süreçlerden geçebilir, yalnızlık, aidiyet ihtiyacı, kişilik arayışı, özdeğer ve özgüven sorunları gibi farklı arayışlara yönlendiren problemler yaşayabilirler. Bu sorunlara maruz kalan bireylerin bir kısmı, kurtarıcı olarak gördükleri bir lidere bağlanabilir ya da bir gruba aidiyet sağlayarak içinde buldukları durumdan kurtulmaya çalışabilirler. Ayrıca, yaşadıkları ülkenin koşullarıyla bağlantılı veya bağımsız olarak aile, okul ya da iş ortamında yaşanan sorunlar, değer verilen bir kişinin ölmesi veya haksızlığa uğrama, adaletsizlik algısı, sosyal/kültürel/ideolojik/dini/ekonomik/siyasi konularda hoşnutsuzluk, ayrımcılık yaşadığı düşüncesi/hissi bireylerin radikal bir boyuta geçmesine, öfke hissi ve intikam düşüncesiyle hareket etmesine yol açabilir. Öte yandan, bireyler aynı etkilere maruz kalsalar dahi psikolojik istismar ya da etkiye açıklık oranı tepkilerini şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. Borum'a göre, bunu akıl hastalığı ya da psikolojik problemlerle karıştırmamak gereklidir (Borum, 2014:286).

Bireyleri bu sürece yönlendiren etmenler sadece kişisel özelliklerinden etkilenmez; bireyin yaşadığı toplum içinde maruz kaldığı yönetimden kaynaklanan sorunlar/baskılar, yani toplumsal koşullar ve devlet politikaları, ekonomik yoksunluk, düşük eğitim oranı ve siyasi temsil eksikliği de bireyleri etkileyebilir. Bunların yanı sıra devletlerarası rekabet ve çatışmalar veya siyasi/ekonomik küresel krizler de radikalleşmeye yol açabilirken, bu durumda söz konusu koşullar ve politikalar tüm bireyleri değil, sadece bu durumu adaletsizlik ve eşitsizlik gibi kavramlarla eşleştiren ve ardından tepki göstermeyi seçen kişileri etkiler. Böylece birey, kendisiyle benzer duygu ve düşünceleri paylaşan gruplara yönelebilir, ortak değerler veya sorunlar grupların oluşmasına yol açarak ortak hareket etme veya çözüm üretme ihtiyacını

doğurabilir. Kitle seviyesinde radikalleşmede ise yönetim mekanizmasının kamuoyu tarafından değerlendirilmesi ve bu kitlenin bir kısmının yöneticilere, çoğunluk-azınlık ilişkilerine, sosyo-ekonomik imkânlarla, gibi konularda memnuniyetsizlik taşıması söz konusudur (Schmid, 2013:18).

Yukarıda bahsedilen çeşitli faktörlerin etkisiyle ya da sırf yalnızlığından kurtulmak veya daha iyi bir düzenin kurulması hedefiyle dünyaya bakışında değişimler yaşayan ve radikalleşen birey, bir gruba dâhil olduğunda artık grubun sunduğu yeni idealler için mücadele etmeye başlayacaktır (Mccauley vd., 2008:416). Birey, gruba katıldıktan sonra kazandığı aidiyet hissi ve güven ortamı bağlılığını artırmaktadır. Grubun sunduğu yeni bir dünyanın veya davanın haklılığına veya doğruluğuna inandıkça, grup için mücadele etmek, grubunu korumak ya da kendini kanıtlamak için liderlerin talimatlarına uymak için şiddete yönelebilir.

3. Radikalleşme Süreci ve Aşamalarını Ele Alan Modeller

Alanda çalışan uzmanlar, radikalleşmeyi bireylerin düşüncelerinde başlayan ve git gide aşırı boyutlara vararak terörizme ulaşan bir süreç olarak tanımlamaktadırlar. Bazı uzmanlar bu sürecin tek yönlü ilerleyerek mutlaka terör ile sonuçlanmak zorunda olmadığını, radikalleşmeden başlayan ve teröre uzanan bu süreçten herhangi bir aşamada geri dönülebileceğini vurgulamaktadırlar. Ancak kavramın tanımlanmasında olduğu gibi sürecin adımları kesin olarak şematize edilememiştir.⁷

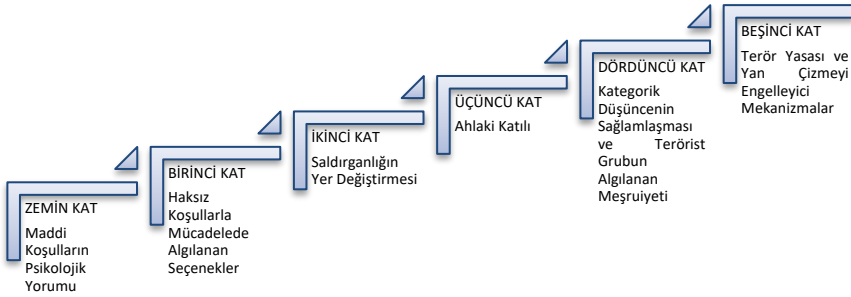
Bazı bireyler, çeşitli sebeplerle normal kabul edilen davranış örüntülerini terk ederek intikamcı ve meydan okuma içeren tavırlar sergilemeye başlamakta böylece gruplaşma hız kazanmaktadır.

⁷ Radikalleşmenin bir süreç olduğuna yönelik bazı çalışmalar için bkz: Rik Coolsaet (der.) Jihadi Terrorism and The Radicalisation Challenge; European and American Experiences, Routledge, 2011, s.5, John Horgan, From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspectives From Psychology on Radicalization into Terrorism", The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 2008, C: 618, S: 10, s.86. Clark Mccauley ve Sophia Moskalenko, "Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism", Terrorism and Political Violence, C: 20 S: 3, Temmuz 2008, s.7.

Gruplaşma ile birlikte yeni kimlikler inşa edilmekte ve hedef alınan değişimleri gerçekleştirmek için çalışma aşamasına geçilmektedir (Borum 2003:7-10). Söz konusu sürecin en uç noktasında ise aşırılıkçı eylemler, şiddet ve terör yer almaktadır. Bu durumda radikalleşme, alanda çalışan uzmanların genel olarak kabul ettikleri şekilde bir süreçtir. Ancak radikalleşmeyi mutlaka sıralı ve aşamalı bir süreç olarak görmemek önemlidir, çünkü radikalleşen bireylerin terörist eylemler yapma seviyesine gelmeden önce geri döndürülme imkânı da bulunmaktadır.

Moghaddam, 2009 yılında hem Batılı hem de Batılı olmayan toplumlardaki Müslüman toplulukların radikalleşme süreçlerini açıklamak amacıyla geliştirdiği modelde (Moghaddam 2009:282-287) süreci aşamalar halinde en alt kattan en üste uzanan bir yol olarak tasvir ederek daralan merdiven metaforunu kullanmıştır. Bu modelde en üst basamakta terör eylemi yer alırken üst basamaklara geçiş engellenemez ya da otomatik değildir.

Şekil 1: Moghaddam'ın Radikalleşme Merdiveni Modeli



Kaynak: Moghaddam (2009:208-287)

Altı basamaktan oluşan modelde, zeminde dünya genelindeki Müslümanlar arasında adaletsizlik algısının sebep olduğu memnuniyetsizlik ve değişim isteğinden yola çıkarak sırasıyla adaletsizlikle mücadele ve mücadelede başarısızlık nedeniyle oluşan tepki, tepkinin sisteme ve sorumlulara yönlendirilmesi

süreçlerini izlemektedir. Bu aşamadan sonra bireyler sosyal kurallardan soyutlanarak terörist grupların ahlaki değerlerini benimsemeye sonrasında şiddeti rasyonalize eden bir aşamaya geçebilirler. Son aşamada ise terör örgütüne katılım söz konusu olabilir. Bu model, bireylerin öznel sorunlardan ziyade adalet algısının etkisiyle radikalleştiğini vurgular. Moghaddam'a göre terör psikolojik temelleri olan ahlaki bir sorundur ve Irak ya da Afganistan gibi ülkelerde yapılan çalışmaların kısa vadeli acil çözüm ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Ancak çözüm için mevcut politikaların tarif edilen merdivenin en altındaki temel sorunları ele alacak ve demokrasilerin gelişimini teşvik edecek şekilde gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çünkü Batılı olmayan ülkelerde özellikle de İslam ülkelerinde küresel bilgi akışının da etkisi ile hem Amerika'ya öykünme hem de bazı çevrelerde Amerika nefreti oluşmakta ve bu da terörün gelişimine sebep olmaktadır. Moghaddam'a göre modelin dördüncü aşamasında biz-onlar karşıtlığı ortaya çıkmakta ve bu durum İran'da ABD'nin "Büyük Şeytan" olarak tanımlanması gibi keskin bir görünüm arz etmektedir.

Quintan Wiktorowicz'e göre ise, bireylerin radikal bir gruba katılma sürecinde sosyal etki önem taşımaktadır. Radikalleşme sürecinde üç aşamadan geçen birey, kişisel bir krizle tetiklenen veya önceki sosyalleşme deneyimleriyle ilgili olabilen bilişsel bir açılım yaşar. Bu gelişme, bireyin anlayışını, değerlerini ve kavramlarını sarsarak farklı bakış açılarına açık hale getirir. Bireyin katıldığı radikal grup, bu kişisel krizleri bilinçli olarak kullanarak bireyin bağlılığını artırabilir. İkinci aşamada dini etkileşim önemli bir rol oynarken, son aşamada bağlılık belirgindir. İdeolojinin derinleşmesiyle birlikte, birey ve grup arasında dayanışma oluşturulur ve kimlik bütünlüğü ile grup faaliyetlerine aktif katılım sağlanır. Günümüzde özellikle Batı ülkelerinde yaşayan Müslüman gençler veya Ortadoğu ülkelerinde sosyo-ekonomik seviyesi düşük kesim arasında, bireylerin yaşadıkları kayıplar karşısında tepkisel olarak radikal örgütlere katılım sağlamaları süreci incelendiğinde,

bu modellerdeki aşamaların sıkça tekrarlandığı gözlemlenmektedir. Wiktorowicz'e göre özellikle Orta Doğu ülkelerinde baskı altında ve ekonomik sıkıntılar içinde yaşayan halk bu durumun sonucunda bilişsel açılım yaşamaktadırlar. Batı'da yaşayan Müslümanların değerleri ise Batılı toplumların değerleri ile zaman zaman çatışma yaşamaktadır. Bu açılımın ardından bazı bireyler çıkış yolunu dini vurguları ön planda tutan İslami gruplara katılmakla bulduklarını düşünebilmektedirler (Wiktorowicz, 2005:86). Dolayısıyla bir önceki model de olduğu gibi Wiktorowicz de radikalleşmeden teröre ulaşan süreci Müslümanları temel alarak açıklayan bir modelleme ile sunmaktadır.

Bouzar'a göre ise bireyler algıladıkları dışlanma, adaletsizlik, yakınlarını kaybetme gibi pek çok faktöre tepki olarak radikal örgütlere katılabilmektedirler. Ancak bu süreç kendilerini güvende hissetme ihtiyacı taşıyan kişiler gruba katılmalarının ardından komplo teorileri ile zihin dünyası şekillendirilmekte ve aileleri, tüm çevreleri hatta dış dünya ile bağlarını koparmaktadırlar. Böylece sadece grup talimatlarını yerine getiren bireyler haline gelirler. Kolektif kimlik içinde kendi kimliklerini kaybederek düşman olarak gördükleri diğerlerini öldürülebilir yaratıklar olarak değerlendirilmeye başlarlar. Radikalleşen bireyler Allah tarafından seçildiklerine inanırken, ilahi kanunlara uymayan mevcut sistemleri yok etme yönünde bakış açısı kazanarak terör saldırılarını meşru görmeye başlar (Bouzar, 2018). Dolayısıyla çeşitli sebeplerden kaynaklı olsa da özellikle Müslüman gençler radikalleşme seviyelerini giderek arttırarak terör eylemlerine yönelebilmektedir.

Sageman ise Müslümanların radikalleşmesi bağlamında geliştirdiği modelde radikalleşmede sosyo-ekonomik koşulların etkisini reddederek bireysel hoşnutsuzluklar ve kişisel sebeplere vurgu yapmaktadır. Bu model radikalleşmenin sadece dini ya da ideolojik düzeyde açıklanamayacağını savunmaktadır. Sageman'a göre, radikalleşmede dört ana faktör mevcuttur. Bunlar sırasıyla Irak, Filistin, Bosna, Keşmir gibi Müslümanların yaşadığı bölgelerdeki algılanan hak ihlallerine karşı duyulan öfke; Batı

ülkelerinin saldırıları nedeniyle yaşanan aşağılanma duygusu ve Müslümanların İslam'a karşı bir savaş yürütüldüğü algısı; Avrupa'da yaşayan Müslümanların maruz kaldığı İslam karşıtı söylemler ve Müslüman toplumun kendini sosyo-ekonomik ve siyasal açıdan kurban olarak algılaması ve son olarak bireyin akrabalık veya internet sohbetleri aracılığıyla sosyal ağlarını geliştirebilmesidir. Sageman'a göre, bu faktörler ve durumlar Müslüman bireylerin dünya vizyonunu etkilerken, en büyük tehdit el-Kaide tipi yapılanmalar değil, özellikle Batı'da bireylerin ve grupların kendiliğinden radikalleşip hiyerarşik olmayan örgütlere yönelmesidir (Sageman, 2004:207-208).

Della Porta, İtalyan ve Alman solcular, İtalyan sağcılar, Bask etno-milliyetçileri ve el-Kaide'yi temel alarak geliştirdiği modelinde söz konusu farklı olaylardaki ortak radikalleşme mekanizmasını bulmayı amaçlamakta ve gruplar arası rekabet ve çatışma dinamiklerinin radikalleşme sürecinde önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Della Porta, radikalleşmeyi ilişkisel bir süreç olarak tanımlar ve bu süreçte en büyük tehlikenin farklı seslerin duyulmak yerine yanlış anlaşılması ve susturulması olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, devlet ve gruplar arasındaki karşılıklı radikalleşmenin yanı sıra gruplar arasında da benzer bir dinamiğin gerçekleşebileceğini, öte yandan küçük hücrelerin şiddeti haklı çıkarma ve uygulama konusunda daha radikal bir tutum izlediğini ve asıl amaçlarını ilerletmekten ziyade grup üyelerini korumaya ve intikam almaya odaklandıklarını belirtmektedir (Della Porta, 2013:284-287).

Terörizmin eylem aşamasına geçmeden önce tespit edilmesinin zor olması, araştırmalarda odak noktasının radikalleşmeye kaymasına neden olmuştur. Bu perspektife göre, terörist olma potansiyeli taşıyan bir kişinin öncelikle radikalleşme sürecinden geçtiği düşünülmektedir. McCauley ve Moskalkenko "İki Piramit Modeli" adını verdikleri modellerinde radikalleşmeyi düşünce ve eylem aşamalarında ayrı süreçler olarak değerlendirmektedirler. Her iki süreçte de tabanda daha çok birey olduğu ve ilerleyen

aşamalarda sayı azaldığı değerlendirilmesiyle model piramit şeklinde şematize edilmektedir (Moskalenko 2021). Bu modele göre, radikalleşme, terörist saldırıdan önce bireylerin yaşadığı değişim ve gelişim olarak tanımlanmaktadır. Ancak model, bireylerin radikalleşme sürecinde düşündüklerini her zaman eyleme dökmediklerinden hareketle, radikalleşen her bireyin zorunlu olarak terörist olmayabileceğini öngörmektedir (McCauley 2017:7). Modelde düşünce piramidinde nötr/tarafsız bireyler, davaya inanan ancak şiddeti tasvip etmeyen sempaticanlar, şiddeti davayı savunmak için haklı gören aklayıcılar ve şiddeti zorunlu gören ahlaki yükümlülük hisseden bireyler yer alır. Eylem piramidinde ise hareketsiz bireyler, siyasi eylemde bulunan aktivistler, amaca yönelik yasadışı eylemlerde bulunan radikaller ve sivilleri hedef alan teröristler bulunmaktadır. Model, bireylerin piramitler içinde yukarı ve aşağı hareket edebildiği ve seviyeler arasında atlama yapabildiği esnek bir yapıyı öngörür. Ancak modelin temelinde yer alan terörist bireylerin mutlaka radikalleşme sürecinden geçtiği varsayımı tartışmalıdır. Ani bir şok yaşayan bireylerin terör eylemi gerçekleştirebileceği de göz önüne alınmalıdır.

Şekil 2: McCauley ve Moskalenko'nun İki Piramit Modeli



Kaynak: McCauley (2017:9-12)

Radikalleşme modellerinin büyük bir çoğunluğu, dış faktörlerin etkisiyle bireylerin iç dünyasında bilişsel düzeyde tepkiler geliştirmelerine neden olduğu konusunda hemfikirdir. Modeller genel olarak radikalleşmenin doğrusal bir süreç olmadığını, her safhada geri dönüş imkânının mümkün olduğunu ve insanların aynı evrelerden geçmelerinin farklı sonuçlara yol açabileceği noktalarında örtüşmektedir. Öte yandan yukarıda sunulan ya da literatürde yer alan diğer modellerin önemli bir kısmında radikalleşmenin sebepleri veya radikalleşen gruplar İslam ile ilişkilendirilmektedir. Radikalleşmenin kaynağını Müslüman ülkelerin yönetim şekillerinde veya sosyo-ekonomik koşullarında aramakta olan bu modeller Batı'da ise Müslümanların sosyo-kültürel sebeplerle entegrasyon problemleri nedeniyle radikalleştiklerini ileri sürmektedirler. Bu modellerin özellikle 2001 yılı sonrasında yaşanan terör eylemlerinin sebeplerini belirleme amacıyla geliştirilmesi öznenin de Müslümanlar olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla 2001 sonrasında radikalleşme genellikle Müslümanlıkla bağlantılı bir süreç olarak değerlendirilir hale gelmiştir. Bununla birlikte daha önce de belirtildiği üzere bu modeller hâlihazırda şiddete yönelmiş ya da terör suçu işlemiş bireyler üzerinden geliştirilen ve radikalleşme kavramını şiddet ile bağdaştıran modellerdir. Bahse konu modeller arasında yer alan İki Piramit Modeli dışındaki modellerde eylem ve düşünce arasında ayırım yapılmamaktadır. Bu durum da dini hassasiyetleri yüksek ve dini anlamda radikal sayılabilecek her Müslümanın terörist olma potansiyeli varmış gibi bir algının oluşmasına yol açmakta ve dolayısıyla Batılı ülkelerde kamuoyunda Müslümanlara yönelik algının olumsuz yönde şekillenmesi sonucuna yol açmaktadır. Borum da benzer şekilde radikal düşünceye sahip insanların büyük kısmının teröre karışmayacağını öte yandan teröristlerinde önemli kısmının düşünsel anlamda radikal olmayabileceğini vurgulamaktadır. (Borum, 2011:2) Bununla birlikte yine bu son dönem çalışmalarında İslam ile radikalleşme ya da terör ve cihat kavramlarının birlikte kullanılmasının dünya genelinde

radikalleşmemiş Müslüman nüfus temel alındığında yanlış olduğunu belirten görüşlere de vurgu yapılmaya başlanmıştır (Coolsaet, 2017:17).

4. Müslümanların Radikalleştiği Yönünde Gelişen Algının Değerlendirilmesi

Günümüzde özellikle Müslümanların radikalleşmesi tüm radikalleşme türleri içinde ön plana çıktığı için sadece Batılı ülkelerde yaşanan radikalleşmenin değil, Müslümanların genel olarak radikalleşmelerinin sebeplerini, içinde yaşadıkları toplumun ve ülkenin koşullarını göz önünde bulundurarak değerlendirmek önem taşımaktadır. Bu açıdan, Bouzar tarafından 2014-2016 yılları arasında cihat amaçlı olarak terör örgütlerine katılan ancak daha sonra ayrılan Batılı ülkelerde yaşayan 300 genç ile yapılan görüşmeler sonucunda şekillenen alandaki en kapsamlı çalışmalardan birinde; özellikle Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslümanların radikalleşme sebeplerinin belirlenmeye çalışılmıştır (Bouzar, 2018). Bu çalışmada öne çıkan sebepler; bireyde dışlanma ve ayrımcılığa uğrama algısının kendiliğinden oluşması ya da mevcut radikal birey ya da gruplar vasıtası ile bu algının bireylerde uyandırılması, güvensizlik hissi, güç kazanma ya da tersine intihar arzusu, ailesini öbür dünyada cehennemden kurtaracağı inancı, mevcut dünyada daha adaletli bir yönetim oluşturma hayali, mazlumları zalimlerden koruma içgüdüğü, yardım edebilme isteği, günahlardan arınacağına inanma ya da sevgi/aşk ihtiyacı olarak tespit edilmiştir. Yine Avrupa'da yaşayan göçmenlere odaklanan ve özellikle gençler arasında radikalleşmenin ortaya çıkışına ve engellenmesine yönelik önerileri vakalarla örnekleyerek ele alan bir başka çalışmada ise birey ya da grup düzeyinde maruz kalınan etkilere veya şiddete yönelik şikâyetler, yakınlarının seçimlerinden etkilenme, takdir veya statü kazanma ihtiyacı, yeni bir ortama girme ve yeni kimliklerle tanışma gibi sebepler radikalleşmede etkili olabilmektedir (Avrupa Birliği, 2018).

Coolsaet, 2004 yılında Avrupa Konseyi Terörizm Çalışma Grubu üyelerinin katılımıyla gerçekleştirdiği toplantılarda, Avrupa'da terör eylemlerindeki artışa ve bu eylemlerin genellikle Avrupa'da doğmuş veya küçük yaşta göç etmiş bireyler tarafından gerçekleştirilmesine odaklanıldığını ifade etmektedir. Bu toplantılarda özellikle terör eylemlerinin Müslüman gençler arasında radikalleşmeye yol açtığı vurgulanmış ve radikalleşme sürecinin kaynağında çeşitli faktörlerin bulunabileceği ve bu sürecin bireyden bireye değişebileceği belirtilmiş olsa da, radikalleşmenin nedenleri dini bağlılıklar temelinde belirlenmeye çalışılmıştır. Bireylerin radikalleşmesinin temelinde yer alan faktörler arasında bölgesel çatışmalar ve başarısız devletler, Müslüman gençler arasındaki Batı'nın ayrımcılık ve çifte standart uyguladığı algısı, küreselleşme, sosyoekonomik faktörler, yabancılaşma ve aşırılıkçı bir dünya görüşünün yayılması yer almıştır. Toplantılar neticesinde oluşturulan belge ise Avrupa Birliği çalışmalarında radikalleşme ve terörizm arasında bağ kuran ilk belge olması nedeniyle önem taşımaktadır (Coolsaet, 2017:10-11).

Göçmen/Müslüman kesime odaklanan radikalleşme çalışmaları, genelde bu kesimi suçlama eğilimine yol açmakta ve radikalleşmeyi sadece bu topluluğa özgü bir olgu olarak ortaya koymaktadır. Bu kapsamda 2007'deki Küresel Gelecek Forumu'nda yapılan değerlendirmeler radikalleşmeye sebep olan faktörleri daha geniş bir perspektifle ele almıştır. Bu faktörler arasında kitle iletişimi ve propaganda, Batı'nın hâkimiyeti algısı ve buna yönelik tepkiler, devletlerarası sorunlar, din/siyaset ilişkisi, göçler, kimlik siyaseti, yeni ideolojiler, ekonomik kaynakların azalması ve şiddetin artışı gibi bireylerden kaynaklı olmayan etmenlere vurgu yapılmıştır (Schmid 2013:39).

Müslüman ülkeler ve Batı'da yaşayan Müslümanlar, farklı coğrafi bölgelerde farklı dinamiklerin etkisiyle önemli değişim süreçlerinden geçse de sonuç olarak benzer memnuniyetsizlikler oluşturmaktadır. Bu kapsamda Müslümanların radikalleşmesinin önemli sebeplerinden birini yoksulluğun diğerini eğitimsizliğin

oluşturduğu yönündeki yargılar değerlendirildiğinde bu iddiaların geçersizliği ortaya çıkmaktadır. Buna göre ABD ve Avrupa'da yaşayan Müslümanlar arasında radikalleşen bireyler genellikle bu ülkelerin en mağdur ve yoksul kesimini oluşturmamakta ayrıca bu ülkelerde yetişen radikal gençlerin çoğu, eğitimlerini normal şekilde sürdüren bireylerden oluşmaktadır (Krueger 2003:119-144).

Öte yandan, tarihsel olarak bakıldığında Müslümanların Avrupa ülkelerinde ve İslam ülkelerindeki radikalleşmesi farklı dinamiklerle gerçekleşmiştir. İslam ülkelerindeki süreç 1970'li yılların sonlarında başlamıştır. Özellikle Kuzey Afrika'da ve genel olarak geçmişin sömürge imparatorlukları bünyesindeki bazı Müslüman ülkelerdeki Batı karşıtlığı, 21. yüzyılda ulusal hareketlerin başarısızlığı sonrasında Batı destekli yönetimlere ve diktatörlere karşılık halini almıştır (Antil 200:583-591). Bu ülkelerin halkları uzun yıllar boyunca siyasi baskıya, düşünce özgürlüğünde kısıtlamalara, siyasi suçlara yönelik şiddet içeren cezalara, ekonomik sorunlara, işsizlik ve sosyal adaletsizliğe maruz kalmıştır. Halkın büyük çoğunluğu, içinde buldukları koşulların Batı destekli liderler tarafından yönetilmelerinden kaynaklandığını düşünmüştür. Ülkelerinde İslamcı görüşleri nedeni ile hapis yatan veya işkence gören kişiler de yaşadıkları bu süreci, ülkelerinde hüküm süren Batı yanlısı demokratik ya da Batı destekli diktatör rejimlere bağlamaktadırlar (Sageman, 2008:36, (Khosrokhavar, 2014:57). Bu gelişmeler sonrasında "Allah'ın kanunları ile yönetilen bir ülke"⁸ kurulması, bazı şahısların zihinlerde ana fikir haline gelmeye başlamış ve bu düşünce yakın zamanda kurulan terör örgütlerine ilham kaynağı olmuştur. Bu nedenle İslami kurallara dayalı bir idare altında yaşama fikri, İslamcı grupları motive eden ve harekete yönlendiren bir unsurdur. Bu dönemde, çeşitli düşünürlerin etkisiyle sadece Kuzey Afrika'da değil, Ortadoğu ve

⁸ Kuran-ı Kerim Maide Suresi 44. Ayette "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir." yer almaktadır. Tefsir için bkz: <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/713/44-ayet-tefsiri>, (Erişim:13.03.2023).

Asya'da birçok radikal lider yetişmiştir. Uluslararası radikal ağlardaki bu önemli liderler, Afganistan'da Rusya ile yapılan savaşın ardından saha tecrübeleriyle çeşitli Müslüman ülkelere dağılarak kendi çevrelerini/gruplarını ve sonrasında radikalizmi ve şiddeti içselleştirmiş bir kitleyi oluşturmuştur (Sageman 2008:2-46, Wiktorowicz, 2006)

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin ortaya koyduğu "terörle mücadele" konsepti, uzun süre geri plana itilen "Batı'nın Arap dünyasına düşman olduğu" ve "Haçlı Savaşları" algısını öne çıkarmıştır. Ancak radikalleşen bireylerin dini anlamda doğru bilgiye ve eğitime sahip olmaması, çarpık bir Cihat anlayışına yol açmıştır. Artık düşman sadece Hristiyanlar ve Yahudiler değil, tüm insan yapımı kanunlarla yönetilen ülkeler ve bu ülkelerin vatandaşları haline gelmiştir. Bu durum, Cihat'ı tüm dünyaya yayılabilecek bir altyapı kazandığı bir anlayışa dönüştürmüştür. İslam devleti henüz kurulmadan önce, korku devleti inşa edilmiştir. Bu anlayış, internet üzerinde sürdürülen propagandalarda gösterilen düşman askerlerinin işkence görmesi veya başlarının kesilmesi gibi vahşi görüntülerle birleştirilerek, kamuoyunda İslam-Cihat-Terör kavramları aynı platforma taşınmıştır (Khosrokhavar, 2014:10). Müslümanların yaşadığı Afganistan, Bosna, Irak ve Filistin topraklarında Batılılar tarafından zulme uğrayan Müslüman kardeşlerine yardım etme düşüncesi, Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlar için yeni bir süreci temsil etmektedir (Bagy, 2012:15).

Khosrokhavar'a göre Müslümanların radikalleşmesinde üç farklı süreç bulunmaktadır. Bunlardan ilki, nüfuslarının çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkelerde, yani Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerinde veya Asya'da Pakistan ve Endonezya'da, halkın mevcut yönetimden veya siyasi rejimden kaynaklanan memnuniyetsizlik nedeniyle tamamen İslami bir rejim kurma arzusudur. İkincisi, Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'da yerleşik Müslümanlara yönelik ayrımcılığa uğradıkları algısı ve İslamofobiyle mücadele çabasıdır. Üçüncüsü ise tüm dünyada Müslüman ülkelere ve halklara yönelik Batı ülkeleri

kaynaklı saldırılar etkisiyle İslam'ın yok edilmeye çalışıldığı algısı çerçevesinde gerçekleştiren işgalcilere karşı kutsal bir savaş yürütme gayesidir (Khosrokhavar, 2014:34).

Müslümanların farklı coğrafyalarda çeşitli dinamiklerle yaşadıkları radikalleşme süreçleri; yani Batı'da ayrımcılık ve baskı sonucu yaşanan tepki, Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerdeki yozlaşmış elitist düzene karşı gelme çabası ve tüm dünyada ezilen Müslümanlara destek olmayı içeren dayanışma arzusu bir araya gelerek, son yirmi yıldır Ortadoğu'da süren savaşları körükleyen bir katalizöre dönüşmüştür. Aşırı muhafazakâr bir kanat tarafından verilen şiddet içeren bu tepki, bir zamanlar aşırı sol örgütlerin emperyalist Batı'ya karşı duruşuna benzemektedir.

Burada sayılan genel sebeplerin yanı sıra, farklı ülkelerde farklı faktörlerin devreye girdiği durumlarla da karşılaşmak mümkündür. Örneğin, ekonomik anlamda zayıf ve başarısız devletlerde, radikal gruplara katılmak hem bir hayat güvencesi hem de bir gelir kaynağı olabilmektedir. Aynı şekilde, bu gruplara katılmadan önce dini ve ideolojik bağlılığa sahip olmayan bireyler, katılım sonrasında doktriner eğitimlerini edinmektedirler. Kundnani'ye göre "Neden bazı Müslümanlar radikalleşti?" sorusunun gündeme gelmesi, insanların zihinlerinde radikalleşmeyi sadece Müslümanlar ile örtüşen bir kavram haline getirmekte ve tüm diğer radikal eğilimler anlamsızlaşmaktadır (Kundnani, 2012:3). Birçok insan ekonomik veya sosyal nedenlerle suç eylemlerine yönelebilir ve radikal bir ideolojiye katılabilir; ancak çok azı bu iki boyutu kendini ifade etme aracı yapmak için birleştirir. O nedenle radikalleşme hem Batı hem de İslam toplumlarının bütünü ile kıyaslandığında nadir görülen bir olgudur (Khosrokhavar, 2014:10).

Ancak bu süreç, radikalleşmenin karşılıklı olduğu tezini bir kez daha doğrulamaktadır. Müslümanlar radikalleştikçe, yönetimi elinde bulunduranlar, ister diktatör ister demokratik bir hükümet olsun, şiddeti ve çatışmayı önlemek için daha etkili ve ağır önlemler almaktadır. Son yıllarda Batı ülkelerinde Müslümanlara yönelik

artan kontrol önlemleri, zaman zaman kişi hak ve özgürlüklerine müdahale teşkil eden uygulamaların toplum güvenliğini sağlama amacıyla hayata geçirilmesi, Müslümanlar arasındaki dışlanmışlık hissiyatını daha da körüklemektedir. Ayrıca, ABD öncülüğünde gerçekleştirilen terörle mücadele operasyonları, pek çok ülkede özellikler gençler arasında doğrudan İslam'a karşı savaş olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, Wiktorowicz'in yaptığı bir araştırmada, Birleşik Krallık'taki Müslümanların %64'ü, Amerikan-İngiliz liderliğindeki Afganistan işgaline karşı çıkarken, bu kesimin %35'i, operasyonun İslam'a karşı bir saldırı olduğunu belirtmiştir (Wiktorowicz, 2005:109).

5. Radikalleşme Sonrası Süreçlerin Kavramsallaştırılması Sorunu ve Müslümanlara Yönelik Bakış Açısına Etkisi

Radikalleşme, tarihsel olarak siyasal değişim taleplerini içeren ancak şiddet içermeyen bir başkaldırı biçimi olarak tanımlanabilir. Ancak günümüzde, bireylerin veya grupların şiddet içeren ideolojileri benimsemesi olarak algılanmaktadır. Radikal kavramının, politika ve jeo-strateji⁹ belgelerinde aşırılık, şiddet içeren eylemler ve terörizmle eş anlamlı olarak kullanımı nedeniyle, günümüzde radikal kelimesi duyulduğunda genellikle zihinlerde eli silahlı, başı sarılı, yanık tenli, çölde savaşan bir erkek imajı (Combs, 2006:24) oluşmaktadır.

Öte yandan radikal kavramının şiddetle özdeşleşmesi, idarecilerin bu düşünceleri tehdit olarak algılamalarına ve baskı uygulamalarına neden olabilir. Bu durumda toplumlarda çok seslilik ve özgürlükler baskı altına alınır. Öte yandan terör eylemleri gibi sarsıcı olaylar yaşanan demokratik toplumlarda dahi eylemlere

⁹ Bu konuda örnek belgeler için bkz: Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy, Transnational Terrorism, Security and the Rule of Law, 17.10.2008, <http://www.gdr-elsj.eu/wp-content/uploads/2014/02/doc2-WP4-Del-7.pdf>, Fransa Resmi Gazetesi, 1 Nisan 2018 tarihli ve 77 sayılı Radikalleşmenin Önlenmesine İlişkin Görüş, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000036758063>.

tepki olarak karşıt grupların radikalleşmesi de artabilmektedir. Şiddet içermese de ortak hedeflere sahip radikaller, radikalleşmenin bir üst seviyesinde teröre göz yumulmasını veya fikirsel olarak desteklenmesini içerebilecek bir çerçevede hareket edebilirler. Bu bağlamda, mevcut düzenin değiştirilmesi gerektiğine inanan radikaller, şiddet içermeyen ve alternatif bir düzenin kabulünü sağlamaya odaklanan bir perspektife sahiptir. Ancak radikalleşmenin bir üst seviyesindeki aşırılıkçılıkta, değişiklikleri gerçekleştirmek için şiddet kullanmak kabul edilebilir bir yöntem olabilir. İki kavram arasındaki fark, bireysel özgürlüklere ve haklara saygı noktasında ortaya çıkar. Schmid'e göre, aşırılıkçılar; toplumda çoğulculuğu reddeden, hukukun üstünlüğünü umursamayan, katı, dogmatik ve ideolojik inançlara dayalı homojen bir toplum oluşturma gayreti içindeki aktörlerdir. Amaçları, bütün muhalefeti bastırarak ve azınlıklara boyun eğdirerek toplumu daha uyumlu hale getirmektir (Schmid, 2013:9-10).

Aşırılıkçılar ve bir üst basamakta yer alan şiddete varan aşırılıkçılar, tahayyül ettikleri düzeni kurma veya kurulu düzenin dışında yer alanları, alternatif sesleri ve bakış açılarını şiddet kullanarak bastırma eğilimi taşımaktadırlar. Bu bireyler, terörizmi meşrulaştırma, destekleme ve hatta teşvik etme eğiliminde olabilirler. Bu kapsamdaki eylemler, sözlü şiddetten başlayarak fiziksel saldırganlık, yasadışı mitingler, kamu mallarının zarar görmesi, mafya türü faaliyetler ve cinayetler dâhil olmak üzere terörist saldırılara kadar değişebilmektedir. Avrupa Birliği tarafından gerçekleştirilen Şiddete Varan Radikalleşmeye Karşı Gençlik Çalışması'na ve Kanada merkezli olarak kurulmuş olan Şiddete Yol Açan Radikalleşmeyi Önleme Merkezi'ne¹⁰ göre, şiddete yol açan radikalleşme veya aşırılıkçılık, bir süreç olarak kabul edilir. Bu süreç, bireyin yaşam biçimi haline gelen ve anlamlı bir eylem çerçevesi sunan bir ideolojinin benimsenmesidir. Ayrıca, şiddet kullanımının bir amacı gerçekleştirebileceğine dair inancın varlığını

¹⁰ Bu kurum hakkında detaylı bilgi için bkz: <https://info-radical.org/fr/>.

ve ideoloji ile şiddet eyleminin birleşimini içermektedir (Garcia vd, 2018:9). Aşırılıkçılık ve şiddete varan aşırılıkçılık aşamasında ise ister İslam dinine mensup ister Hristiyan köktenci ya da çevreci ya da hayvan hakları savunucusu olsun, birey ya da grupların radikal fikir ve eylemlerin ötesine geçerek saldırgan bir çizgide hareket ettikleri izlenmektedir.

2001 yılında ABD’de yaşanan saldırılar, 2003 yılındaki ABD’nin Irak harekâtı ve 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşının etkileriyle yaşanan konjonktürel değişimler, özellikle gençlerin çatışma bölgelerine akmasıyla ortaya çıkan yabancı terörist savaşçı sorunu, büyüyen DEAŞ tehdidi ve DEAŞ’in güç kaybetmesiyle yabancı terörist savaşçıların ülkelerine dönme riski gibi faktörler, radikalleşmenin önlenmesine odaklanan çalışmaları artırmıştır. Bu dönemde Batılı devletler, özellikle de ABD’nin Irak’ı 2003 yılında işgal etmesiyle başlayan süreçte, bazı örgütlerin “Müslüman ülkeleri işgal eden Batı ile mücadele” konseptiyle hareket etmeleri ve Batılı ülkelerin de bu örgütleri tanımlamak amacıyla “Radikal İslami Terör Örgütü” veya “İslami Cihatçı Terör Örgütü”¹¹ gibi adlandırmalar kullanmaları, radikalleşme kavramının içeriğinin son yıllarda özellikle Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen DEAŞ eylemlerinin de etkisiyle dini aşırılıkçı zihinsel algıyı tanımlar şekilde sınırlandırılmasına neden olmuştur.

Radikalleşme kavramının şiddet içeren süreçleri tanımlayan kavramlarla ikame edilerek kullanılmasının yanısıra radikalleşme konusundaki çalışmaların özellikle Müslümanların radikalleşmesini ele alması birleştiğinde radikal düşünceye sahip olmak ile terörist

¹¹ Belirtilen tanımlamaların kullanıldığı farklı alanlarda çalışmalar yürüten kurumların internet sitelerindenki isimlendirmeler için bkz: <https://supo.fi/en/radical-islamist-terrorism>,<https://www.rand.org/topics/the-islamic-state-terrorist-organization.html>, <https://www.gov.uk/government/publications/proscribed-terror-groups-or-organisations--2/proscribed-terrorist-groups-or-organisations-accessible-version>, https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria198_karmon.html,<https://www.mi5.gov.uk/international-terrorism>.

olmak arasındaki ayırım muğlaklaşmış ve İslam terörle bir arada kullanılır hale gelmiştir (Schmid ve Price, 2011). Bu yanlış kullanımın önlenmesi için bu konuda yapılan çalışmalarda kavramların kullanımındaki hassasiyet gösterilmesi bu sürecin önüne geçilmesini sağlayabilecektir.

Sonuç

Radikal olmak kavramının ilk ortaya çıkışından itibaren mevcut düzenle sorunu bulunmak ve bunu ortaya koymak, çözüm üretmek hatta değişim için çalışmayı içerir. Politikanın merkezinde yer alan devlet kurumlarının işleyişi, siyaset yapıcılar veya sosyo-ekonomik durumla ilgili sorunu olan ve mevcut yapıyı şikâyet eden bireyler söylem düzeyinde radikal sayılabilmektedir. Bu bireyler oy kullanmak ya da barışçıl protestolarla değişim gerçekleşmediğinde ise tek başlarına veya toplu olarak eylem düzeyinde radikalleşmeye başlayabilmektedirler. Radikal olan, zaman zaman şiddete başvurursa da tahayyül edilen değişim için şiddet kullanması zorunlu değildir. Aslında bu kapsamda beklenti, radikallerin çabalarıyla gelişen demokratik uygulamalar sayesinde, ilerleyen dönemlerde yine radikallerin yeni taleplerinin şiddete başvurmaksızın hayata geçirilmesinin mümkün olması yönündedir.

Öte yandan yukarıdaki satırlarda olduğu gibi kavramın içeriğini oluşturan öğeleri sıralamak mümkün olsa da radikalleşmenin sebeplerini radikalleşen tüm birey ve grupları kapsayacak şekilde belirlemek mümkün görülmemektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmalarda radikalleşmenin sebepleri öncelikle bireylerin psikoloji ve sosyolojik durumları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca ekonomik/siyasi/ideolojik/dini sebepler de bazı çalışmalarda dikkate alınmıştır. Bununla birlikte radikalleşme genellikle devletin bir aktör ya da faktör olarak ele alınmadığı bir süreç olarak sunulmaktadır. Bunun en önemli sebebi devletlerin politikalarından ve yönetim şekillerinden kaynaklı yoksunluk, adaletsizlik, eşitsizlik, baskı, şiddet gibi mağduriyetler radikal grupların/ortamların oluşmasına sebep olduğu kadar

yaygınlaşmasını da hızlandırmasıdır. Ayrıca radikalleşmenin kaynağını bireylerin içinde buldukları durum ve psikolojileriyle sınırlandıran çalışmalar vasıtasıyla devletlerin sosyo-ekonomik ve entegrasyona yönelik programlar yapmaları yönündeki zorunluluk da ortadan kalkmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmaların çok büyük bir kısmı 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında radikalleşme ve terörün ne olduğunu ve sebeplerini açıklamayı ön plana almaktadır. Bunun en önemli sebebini Batı’da kendiliğinden radikalleşen birey sayısının yanı sıra bu bireylerin “yalnız kurt” eylemlerinin artması ve bu eylemlerde özellikle Batı ülkelerinde doğmuş veya küçük yaşlarda göç etmiş Müslümanların yer alması oluşturmaktadır. Bu çalışmalar söz konusu gençlerin radikalleşme nedenlerinin belirlenerek süreci geri çevirme yöntemleri bulmayı ayrıca kendi topraklarında ortaya çıkan şiddeti ve terörizmi engellenmeyi hedeflemektedir. Ancak pratikte radikalleşme kavramının; aşırılıkçılık/şiddete varan aşırılıkçılık ya da terör kavramları ile ikame edilerek kullanılması anlam kayması yaratmaktadır. Ayrıca özellikle Batı ülkelerinde yapılan radikalleşme ve radikalleşmeyi önleme konusundaki çalışmaların bu ülkelerde yaşayan Müslümanlar odaklı olması da içerik kaymasına yol açmakta ve bu durum da İslam’a yönelik algıyı olumsuz etkileme potansiyeli oluşturmaktadır. Bu nedenle son yıllarda yapılan çalışmalarda bu konunun önlenmesi için oluşan hassasiyetin devam etmesi önem taşımaktadır.

Kaynakça

A Companion to the ECYC MOOC, (2018). Youth Work as a Preventative Practice against Radicalisation and Violent Extremism, Compiled for a Training of Trainers, Avrupa Birliği, Romanya, https://www.academia.edu/40263491/A_Companion_to_the_ECYC_MOOC_Youth_Work_as_a_Preventative_Practice_against_Radicalisation_and_Violent_Extremism_, (Erişim:12.02.2024).

- Antil, A., (2006). L'Afrique et la Guerre Contre la Terreur., Politique Etrangère, 3:583-591, <https://www.cairn.info/revue-politique-etrangere-2006-3-page-583.htm>, (Erişim:12.04.2023).
- Avrupa Birliği (2008). Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy, Transnational Terrorism, Security and the Rule of Law, 17 Ekim 2008, <http://www.gdr-elsje.eu/wp-content/uploads/2014/02/doc2-WP4-Del-7.pdf>, (Erişim:12.02.2024).
- Avrupa Birliği (2018). A Companion to the ECYC MOOC. Youth Work as a Preventative Practice Against Radicalisation and Violent Extremism. Compiled for a Training of Trainers, Romanya. https://www.academia.edu/40263491/A_Companion_to_the_ECYC_MOOC_Youth_Work_as_a_Preventative_Practice_against_Radicalisation_and_Violent_Extremism_, (Erişim:12.02.2024).
- Avrupa Parlamento Komisyonu (2005). Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Concerning Terrorist Recruitment, Addressing the Factors Contributing to Violent Radicalisation, 21 Eylül 2005, <http://www.eurlex.europa.eu/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0313:FIN:EN:PDF>, (Erişim:12.02.2024).
- Avrupa Parlamentosu, (2018), [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621817/EPRS_STU\(2018\)621817_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621817/EPRS_STU(2018)621817_EN.pdf) (Erişim:14.02.2024).
- Bagy, E. (2012). Jihad in Syria. Institute for The Study of War Middle East Report-6, Eylül 2012. <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Jihad-In-Syria-17SEPT.pdf>, (Erişim:04.02.2023)
- Borum R, (2003), Understanding the Terrorist Mindset, FBI Law Enforcement Bulletin, C: 72, S: 7, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/201462.pdf>, s. 7-10. (Erişim:02.01.2022)
- Borum R., (2011), "Rethinking Radicalization", Journal of Strategic Security, C: 4, S: 4, <https://www.jstor.org/stable/26463909>, s.2., (Erişim: 11.12.2022).
- Borum, R. (2014) Psychological Vulnerabilities and Propensities for Involvement in Violent Extremism. Behavioral Sciences & the Law, C:32 S:3 <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24652686/>,(Erişim:12.02.2024).
- Borum, Randy, (2011) "Radicalization into Violent Extremism: A Review of Social Science Theories", Journal of Strategic Security, C. 4, S. 4, <https://www.jstor.org/stable/26463910>, (Erişim:12.02.2024).
- Bouzar, D. (2018). Étapes du Processus de Radicalisation et de Déradicalisation. European Union Research Project, Practicies-74072, Mayıs 2018, https://www.academia.edu/49458253/%C3%89TAPES_DU_PROCESSUS_D

- E_RADICALISATION_ET_DE_D%C3%89RADICALISATION_RECHERCHE_EU
ROP%C3%89ENNE_PRACTICIES_WP_3., (Erişim:02.02.2023).
- Combs, C., (2006). *Terrorism in the 21st Century*, Pearson Prentice, New Jersey.
- Conciliation Resources, *Choosing To Engage: Armed Groups and Peace Processes*. (2005). Accord. (16). <https://www.c-r.org/resource/choosing-engage-armed-groups-and-peace-processes-policy-briefi>, (Erişim:02.12.2022).
- Coolsaet, R. (2011) *Jihadi Terrorism and The Radicalisation Challenge; European and American Experiences*, Routledge, London.
- Costanza, W. (2012). *An Interdisciplinary Framework to Assess the Radicalization of Youth Towards Violent Extremism Across Cultures*, PhD Thesis Washington: Georgetown University, https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/557679/Costanza_georgetown_0076D_11889.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (Erişim:22.05.2022).
- Calhoun C., (2012) *The Roots Of Radicalism: Tradition, The Public Sphere, And Early 19th Century Social Movements*, Chicago,
- Crenshaw, M., (1981). *The Causes of Terrorism*. *Comparative Politics*. New York. 13 (4):379-399.
- Crisis Group. (2016). *Exploiter le Chaos Al-Qaeda et l'Etat Islamique*, 16 Mart 2016. https://icg-kprod.s3.amazonaws.com/001-exploiter-le-chaos-al-qaeda-et-l-etat-islamique_0.pdf Erişim:12.02.2024).
- Della Porta D. (2013), *Clandestine Political Violence*, Cambridge University Press, p.284-287, içinde McCauley, C., Moskalkenko, S. (2017). *Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model*, *American Psychologist*, 72 (3):205-216, <http://psycnet.apa.org/journals/amp/72/3/205/>, (Erişim:13.06.2023).
- Fransa Resmi Gazetesi, 1 Nisan 2018 tarihli ve 77 sayılı Radikalleşmenin Önlenmesine İlişkin Görüş, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000036758063> (Erişim:12.02.2024)
- From Dava to Jihad, (2004), *Hollanda İstihbarat ve Güvenlik Kurumu*, Aralık 2004, <https://irp.fas.org/world/netherlands/dawa.pdf>; *The fight Against Terrorism*, (Erişim:12.02.2024).
- García, M. Vd. (2018) *Youth Work Against Violent Radicalisation Theory, Concepts And Primary Prevention In Practice*. Council of Europe and European Commission, <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261953/YW-against-radicalisation-web.pdf> (Erişim:12.02.2024).
- Gersema E., *Food Industry Questions PETA's Endorsement Oof Violent Protest*, 15 Şubat 2003, <https://www.ocala.com/story/news/2003/02/16/food->

- industry-questions-petas-endorsement-of-violent-protest/31273954007/,
(Erişim:12.02.2024).
- Grierson J., (2021) Neo-Nazi groups use Instagram to recruit young people,
warns Hope Not Hate, 22.03.2021,
<https://www.theguardian.com/world/2021/mar/22/neo-nazi-groups-use-instagram-to-recruit-young-people-warns-hope-not-hate>,
(Erişim:12.02.2024).
- Horgan J., From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspectives From
Psychology on Radicalization into Terrorism”, The Annals of the American
Academy of Political and Social Science, 2008, C: 618, S: 10, s.80-94.
- Horgan, J., (2014). The Psychology of Terrorism. Routledge, Londra, 101-103,
içinde McCauley, C. Ve Moskalkenko, S. (2017). Understanding Political
Radicalization: The Two-Pyramids Model, American Psychologist, 72
(3):205-2016, <http://psycnet.apa.org/journals/amp/72/3/205/>,
(Erişim:12.02.2024).
- Introduction to International Terrorism,
<https://www.mi5.gov.uk/international-terrorism>, (Erişim:12.02.2024).
- Kaya, A. (2020). Aşırıçılık ve Radikalleşme Farkı Yaratan Nedir?, İstanbul Bilgi
Üniversitesi, İstanbul, <https://bpy.bilgi.edu.tr/en/publications/asiricilik-ve-radikallesme-farki-yaratan/>, (Erişim:10.10.2023).
- Kaya, A. (2021). A Concise History Of The Term “Radicalisation”: A Struggle For
Democracy?, 13 Temmuz 2021, <https://bpy.bilgi.edu.tr/en/blog/a-concise-history-of-the-term-radicalisation-a-str/>, (Erişim:19.09.2023).
- Kaya, A. (2021). Geçmişten Günümüze Radikal Kavramını Yapıbozumu. Bilgi
Üniversitesi AB Enstitüsü Radikalleşme Mükemmeliyet Alanı Webinar Serisi,
<https://www.youtube.com/watch?v=hLl18ZV6uVA>, (Erişim:10.10.2023).
- Khosrokhavar F., (2014) Nouveau Paradigm de Radicalisation en Prison,
Cahiers de la Sécurité et de la Justice c. 30 s.12-21
- Khosrokhavar, F. (2014). Radicalisation, Éditions de la Maison des Sciences de
l’Homme, Paris.
- Krueger, A. ve Malečková, J. (2003). Education, Poverty and Terrorism: Is There
a Causal Connection?. Journal of Economic Perspectives. 17 (4):119-144
<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/089533003772034925>,
(Erişim:03.09.2023).
- Kundnani, A., (2012) Radicalisation: The Journey of a Concept, Race and Class,
C:54, S:2, s.3-25
- Kur’an-ı Kerim, Maide Suresi.
<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/M%C3%A2ide-suresi/713/44-ayet-tefsiri>, (Erişim:13.03.2023).
- Managing Risk of Radicalisation in Your Education Setting, 7 Eylül 2023,
<https://www.gov.uk/government/publications/the-prevent-duty->

- safeguarding-learners-vulnerable-to-radicalisation/managing-risk-of-radicalisation-in-your-education-setting, (E.T. 12/02/2024)
- McCauley C. ve Moskalkenko S., (2008), Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism. *Terrorism and Political Violence*. Temmuz 2008. 20 (3):15-433, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09546550802073367>, (Erişim: 01.02.2023).
- McCauley, C. Ve Moskalkenko, S. (2017) Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model. *American Psychologist*. 72(3):205-216. <http://psycnet.apa.org/journals/amp/72/3/205/>, (Erişim:13.06.2023).
- Mclaughlin, P. (2012) *Radicalism: A Philosophical Study*. Palgrave Macmillan, 6-18. İçinde Erkmen S. Radikalleşme Tartışmalarına Giriş. (der) Şen O. (2021) *Tüm Boyutlarıyla Radikalleşme Süreci ve Radikalleşmeyle Mücadelede Ülke Uygulamaları*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Moghadam, F.M. (2009) De-radicalisation and the Staircase From Terrorism. 277-292. (der.) Canter, D. (2009) *The Faces of Terrorism: Multidisciplinary Perspective*. John Wiley & Sons, Inc. New York.
- Moskalkenko S. (2021). Radicalization and Martyrdom, 2 March 2021, https://www.youtube.com/watch?v=DwRGjeGRre4&t=23s&ab_channel=Pi_eroScaruffi, (Erişim:12.02.2024)
- Neumann, P. (2008). *Perspectives on Radicalisation and Political Violence: papers from the first International Conference on Radicalisation and Political Violence*. Londra. 17-18 Ocak 2008. International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2016/11/Perspectives-on-Radicalisation-Political-Violence.pdf>, (Erişim:09.02.2022).
- Proscribed Terrorist Groups or Organisations, <https://www.gov.uk/government/publications/proscribed-terror-groups-or-organisations--2/proscribed-terrorist-groups-or-organisations-accessible-version>, (Erişim:10.01.2023).
- Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy, Transnational Terrorism, Security and the Rule of Law, 17.10.2008, <http://www.gdr-elsj.eu/wp-content/uploads/2014/02/doc2-WP4-Del-7.pdf>
- Recruitment of Islamist Terrorists in Europe. Trends and Perspectives, Research Report funded by the Danish Ministry of Justice, 14 Ocak 2005, <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=3e7a3b057f63672e89f3d680713cdc088fcd21ea>, (E.T. 14/02/2024)
- Sageman, M. (2004). *Understanding Terror Networks*. University of Pennsylvania Press, içinde McCauley, C. Ve Moskalkenko, S. (2017) *Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model*. American

- Psychologist. 72(3):205-216.
<http://psycnet.apa.org/journals/amp/72/3/205/>, (Erişim:13.06.2023).
- Schmid A. ve Price Eric, (2011), Selected Literature On Radicalization And De-Radicalization Of Terrorists: Monographs, Edited Volumes, Grey Literature And Prime Articles Published Since The 1960s, Crime Law Soc Change, C.55, s.337-348, 5 Mart 2011,
<https://link.springer.com/article/10.1007/s10611-011-9287-4>,
(Erişim:12.02.2024).
- Schmid, A. (2013). Radicalisation, De-radicalisation and Counterradicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review. International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, ICCT.
- SUPO Finlandiya Güvenlik ve İstihbarat Servisi. Radical Islamist Terrorism Remains A Major Threat in Europe, <https://supo.fi/en/radical-islamist-terrorism>, (Erişim:15.05.2023).
- UK HM Office. (2015). UK Home Office Prevent Duty Report, 36. https://www.legislation.gov.uk/ukdsi/2015/9780111133309/pdfs/ukdsid_9780111133309_en.pdf, (Erişim:21.05.2022).
- US Government. (2010). 110th: Violent Radicalization and Homegrown Terrorism Prevention Act of 2007. 30 Ocak 2010. <http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=h110-1955>,
(Erişim:11.05.2022).
- Walker S., Greenpeace Activists Could Be Charged With Terrorism After Ship Stormed, 20 Eylül 2013,
<https://www.theguardian.com/environment/2013/sep/20/greenpeace-ship-stormed-russian-coastguard>, (E.T. 12/02/2024)
- Wiktorowicz Q. (2005) Radical Islam Rising: Muslim Extremism in the West, Lanham, Md. Rowman & Littlefield, Oxford.
- Wiktorowicz Q. (2006), A Genealogy of Radical Islam 2006 Studies in Conflict & Terrorism, C.28:2, s.75-97, DOI: 10.1080/10576100590905057
(Erişim:12.02.2024).
<https://info-radical.org/fr/>
<https://info-radical.org/fr/>
<https://www.greenpeace.org>
<https://www.peta.org/>